

ních základech spočívající, z níž vyšel potom živnostenský řád prohlášený patentem z 20. prosince 1859 č. 227 ř. z. s působností od 1. května 1860 pro celou monarchii rakouskou.

Era živnostenské svobody byla tímto zákonem zahájena jen formálně, ve skutečnosti, alespoň pokud jde o poměry živnostenské, doznal jím toliko právní sankce stav, který se byl znenáhla praeter nebo contra legem vyvinul vlivem vývoje hospodářského, užívání starých, překonaných norem právních znemožňujícího.

§ 20. Živnostenský řád z r. 1859 a podstata i kritika živnostenské svobody.

1. Živnostenský řád z r. 1859, za kterým teprv po desetiletí následovalo Německo se svým liberálním řádem živnostenským z 21. června 1869, pro severoněmecký bund a od let 70tých pro celou říši

2. Živnosti necechovní rozlišovaly se opět ve

a) svobodné, které se směly provozovati od každého na pouhé ohlášení, bez koncese, jichž počet a význam však v absolutistickém státě byl velmi skrovný;

b) necechovní v užším smyslu, které sice nepodléhaly cechovní organizaci, ale směly se provozovati jen po úřední koncesi (knihtiskařství, papírnickví, sklářství a j.);

c) továrny, t. j. ony manufakturní živnosti, které se provozovaly v rozsahu u pouhých řemeslníků a mistrův neobvyklém, sdružující zpravidla všechny druhy dělníků k úplnému dohotovení svých výrobků potřebné.

U továren byla opět rozeznávána jednoduchá a zemská oprávnění tovární. Jednoduchá oprávnění tovární udílena nově vznikajícím podnikům většího rozsahu, které slibovaly býti na prospěch povznesení průmyslu, i když se k nim nepoužívalo ani rozsáhlých továrních budov a skladů, ani četného personálu továrního.

Podnikům již zřízeným, které se provozovaly ve větším rozsahu, zaměstnávaly mnoho lidí, měly značný kapitál provozovací a značný odbyť výrobků doma i v cizině, zasluhující tak vyznamenání a zvláštní ochrany veřejné správy, udílela se t. zv. formální zemská tovární oprávnění. Oba druhy továren byly prosty vázanosti cechovní, směly zaměstnávat též dělnictvo cechově nevyevičené a vyučovati učně, pro dělnictvo tovární platily místo ustanovení cechovních zvláštní řády a opatření. Podniky s formálním zemským oprávněním továrním směly nadto užívati ve štítě a pečeti i na výrobcích císařského orla a označení »c. k. privilegovaná továrna«, a směly zařizovati sklady se svými výrobky ve všech hlavních městech zemí rakouských i uherských. Oprávnění toto bylo vždy osobní, nepřecházející na kupce ani na dědice závodu.

Konečně byla tak zvaná

d) umění, t. j. zaměstnání, jsoucí v užší či vzdálenější souvislosti s uměním a posuzovaná z valné části jako volné živnosti.

německou platným, měl živnostenskou výrobu v říši nejen »co možná ulehčiti«, nýbrž i »stejněměrně upravití«. Platil tudíž, a sice od 1. května 1860, pro celý obvod tehdejšího císařství rakouského, tedy i pro země uherské, s jedinou výjimkou správního obvodu benátského a Vojenské Hranice. Všechny dosud platné předpisy o n a b ý v á n í oprávněnosti živnostenských, továrních a obchodních, jakož i všechny s ním n e s l u č i t e l n é starší normy o jejich v y k o n á v á n í byly prohlášeny za zrušené.

Tomuto zákonu živnostenskému podléhala věcně podle čl. IV. uvozov. patentu všechna po živnostensku provozovaná zaměstnání, ať již mají za předmět dobývání, zpracování nebo přetvoření předmětů pro tržbu určených, provozování obchodů nebo provádění výkonů služebních a prací, tedy živností v širším smyslu. Zákon vyňal však v čl. V. uvoz. pat. ze své působnosti velkou řadu zaměstnání,

Dle druhého rozřídění rozlišovány živnosti v

1. p o l i c e j n í, které byly určeny jen pro místní odbyt a podléhaly tudíž místním úřadům policejním, v nejvyšší instanci pak spojené dvorské kanceláři (asi nynějšímu ministerstvu vnitra),

2. k o m e r č n í, které počítajíc na širší odbyt mimomístní, zejména za hranicemi země nebo říše, spravovány byly podle volnějších zásad pod vedením dvorské komory (asi nynější ministerstva financí a obchodu).

Skoro všechny živnosti cechovní byly vřazeny mezi policejní a jen některé v komerční.

Mimo nečetné svobodné živnosti směly se všechny ostatní provozovati jen po úředním p o v o l e n í (koncesi), jehož podmínkami byla zletilost uchazeče, zpravidla mužské pohlaví, zachovalost a průkaz způsobilosti, zejména tedy řádné vyučení (nebo vysvědčení jistých škol), přiměřený počet let tovaryšských a konečně i mistrvský kus. Pro necechovní živnosti platily leckteré úlevy, pro továrny dostačoval průkaz kupeckých vědomostí nebo vyššího vzdělání vůbec.

Některé živnosti předpokládaly výkaz určitého jmění (mlynáři, pekaři, řezníci), při živnostech policejních hledělo se k místní potřebě, a kde bývaly cechy uzavřeny, propůjčovaly úřady i za absolutismu koncese řemeslnické vždy teprv, když některý mistr ubyl.

II. Živnosti o b c h o d n í byly rovněž buď

a) v o l n é, k nimž patřily se zřetelem k nutným potřebám obecnstva zejm. obchody s plodinami a surovinami (obilím, moukou, dobyt看, dřívím, mlékem, sýrem, solí atd.), k povznesení národního průmyslu obchod se lnem, přízí, krajkami, plátnem, vlnou, peřím, kožemi a pod., buď

b) závislé na úřední koncesi, která se udílela pro v e l k o o b c h o d y, kupecké obchody, kramářství a obchod p o d o m n í.

Obchody k u p e c k é pak dělily se v o b c h o d y t ř í d n í, které směly býti pouze v hlavních městech a musily se obmezovati na obchod s urči-

buď že jim chtěl ponechat větší volnost (na př. výrobu rolnickou a lesnickou a jejich vedlejší živnosti, hornictví, práce nádenické, činnost literární a uměleckou, výrobu domácnostní), buď že pro ně platit měly předpisy přísnější (jako pro notáře, advokáty a obchodní dlohdce, inženýry, vykonávání lékařského umění, zdravotnické ústavy, zvěroléčitelství, ústavy vyučovací, podniky úvěrní, bankovní, spořitelní, zástavní, pojišťovací, železniční a paroplavební, veřejné zábavní a divadelní podniky, podomní obchody a potulné živnosti výrobní, a pod.).

II. S o u s t a v a ž i v n o s t e n s k é s v o b o d y, jak po vylíčeném historickém vývoji ovládla zásadně v novém řádě živnostenském právním zřízení průmyslové výroby v Rakousku, má p o d s t a t n é z n á m k y následující:

tým druhem zboží (na př. zboží materiální, špecerejní, střižní, galanterní, železná, kožené atd.), a o b c h o d y s m í š e n é na venkově k prodeji volného zboží všelikého druhu dle místní potřeby.

Pro vyšší druhy obchodů vyžadovalo se jak průkazu zvláštního f o n d u o b c h o d n í h o (15—50.000 zl.), tak i průkazu obchodnické způsobilosti, nejskrvnější obchodní zaměstnání (hokynářství, stávková oprávnění) směla se udílet jen osobám nemajetným. obchod s jistými druhy zboží, zejména se vším zbožím dle celního patentu z obchodu vyloučeným (dále i s pověřenými knihami a modlitbami, s dýkami atd.), byl vůbec zakázán.

III. Konečně byly rozeznávány živnosti osobní, jež byly živnostníku propůjčovány k doživotnímu osobnímu provozování, takže po smrti mužově toliko vdova směla je provozovati, a reální, kterých se nabývalo koupí a které byly buď jen prostě prodejné nebo, byly-li spojeny s vlastnictvím domů a zapsány v knihách pozemkových, radikované. Vedle toho byla zvl. v Čechách hojná «dominikální práva», j. propinační právo k výrobě piva a kořalky, závazky cechů odbíratí suroviny od vrchností a platit jim všelijaké vysoké dávky, jako ze stavů tkalcovských atd.

IV. Pro řadu živností byla zvláštní obmezení; z řady zaměstnání, zvláštní důvěryhodnost předpokládajících, byli vyloučeni židé (z výroby a obchodu se střelným prachem, z pachtu solního obchodu, výčepních domů a mlýnů, z obchodu s církevním náčiním a obrazy svatých, často i ze živnosti zlatnické a mečfrské); obmezení, jimž podléhali evangelíci, od druhé polovice 18. stol. znenáhla zrušována.

Velmi skrovná byla péče ve směru s o c i á l n í m (Josefova a pozdější nařízení o továrních dětech, nečetné předpisy o výplatě mzdy horníkům a továrním dělníkům, nedělní klid v živnostech výrobních a dílem i obchodních z motivů náboženských — výjimky povoloval farní úřad).

a) Volný zpravidla přístup ke všem živnostem na pouhou opověď pro každého svéprávného občana, zaplatí-li předepsanou daň živnostenskou, tedy žádný průkaz způsobilosti, žádný nucený postup výchovný a vzdělávací (učednictví, tovaryšství, vandr, mistrovská zkouška); dále

b) volnost výroby a odbytu, tedy žádné cechovní monopoly nebo propinační práva, žádné obmezení na provozování pouze jediné živnosti nebo na prodej vlastních výrobků nebo na určitý počet prodejů, volnost spojování pracovní síly a výkony a sdružování kapitálu, zaměstnávání pomocníky též z jiných oborů živnostenských, žádné vymezování vzájemného oboru působnosti jednotlivých živností, a konečně

c) osvobození od závazných jednot živnostenských s jakoukoli pravomocí ve věcech živnostenských.

Předpokladem i doplňkem těchto principů vlastní svobody živnostenské jsou pak všeobecné liberální předpisy, zaručující obyvatelstvu rovnost všech státních občanů (stavů, pohlaví, národností, vyznání) před zákonem, svobodu stěhování a svobodu smluv (zejména i smlouvy pracovní).

III. Svoboda živnostenská absolutní ovšem nikde nebyla uskutečněna, tudíž ani ne v živnostenském řádk rakouském. I zde byly

a) jakožto výjimky z pravidelné svobody živnostenské — prohlášeny některé nečetné živnosti v zájmu veřejném za koncesní (jih provozování jest učiněno závislým na úředním povolení), na př. knihtiskařství a knihkupectví, podniky periodické dopravy osob, ústavy veřejných posluhů, plavecká živnost, vetešnictví, zastavárny a pod., jakožto podmínka udělení koncese stanoveny, zpravidla spolehlivost a zachovalost uchazeče, pro některé koncesní živnosti předepsán i průkaz způsobilosti (na př. živnosti stavební, puškařství) nebo i zřetel k místními poměrům a k možnosti dozoru policejního. Avšak všechny živnosti, které nebyly výslovně prohlášeny za koncesní, byly svobodné a směly se provozovat na pouhou opověď každým svéprávným občanem, který nebyl před tím pro přečiný určitého druhu odsouzen.

Požadavek koncesí k nastoupení samostatné živnosti obsažen jest jako výjimka ze živnostenské svobody z důvodů veřejných i v nejliberálnějších řádk živnostenských. I revoluční Francie vyjímala r. 1791 ze živnostenské svobody lékárníky a droguisty, německý živn. řád z r. 1869 vyjímá ze živnostenské svobody hornictví, ryhář-

ství, lékaře a lékárníky, vyučování, praxi advokátní a notářskou, vystěhovalecké podnikatele i agenty, pojišťovny, železnice, rozprodej losů loterních, oprávnění k držbě veřejných přívozů.

V pozdějších řádech a novelách živnostenských byl počet živností z veřejných důvodů na koncesi nebo průkaz způsobilosti vázaných postupně rozšiřován. Tak na př. u nás dále (§ 15. ž. ř.) na živnosti kominickou, průtočnickou, vetešnickou a zástavnickou, na výrobu a prodej jedů a léčivých přípravků, minerálních vod, strojeného vína a polovina, výrobu hracích karet, živn. výrobu a spravování parních kotlů, podkovářství, prostředkování služeb a míst, pohřební podniky, výrobu a rozvádění elektřiny, informační úvěrní kanceláře, zubní techniky, cestovní kanceláře, telegrafní agentury, soukromé podniky detektivní, obchod se zbožím celuloidovým atd., a vláda zmocněna, vyžadují-li toho nezbytně ohledy veřejné, i jiné živnosti vůbec nebo pro určité okresy podrobiti koncesi (§ 24.).

b) V případech, kde provozováním živností ohroženy nebo dotčeny jsou zájmy sousedův, vyžadovalo se dále předchozí úřední ohledání a schválení provozoven (na př. kde se ku provozování výroby užívá parních motorů nebo vodních sil, kde by sousedstvo bylo obtěžováno nemírným hlukem, zápachem atd.), nechat živnost sama byla koncesní nebo svobodná (t. zv. koncese reální).

c) Nová reální práva živnostenská nesměla se zakládati, avšak reální vlastnost dosavadních živností radikovaných a prostě prodejních zůstala zachována.

d) Nedotčeny zůstaly ovšem dosavadní předpisy o výrobcích, které si stát vyhradil z důvodů národohospodářských nebo fiskálních jakožto monopoly a regály i ochrana poskytovaná novým vynálezcům.

e) Co do výkonu práv živnostenských měl nyní každý živnostník právo slučovati všechny práce k úplnému dohotovení svých výrobků potřebné a zaměstnávat k tomu pomocné dělníky i jiných živností, výrobce směl nyní prodávati nejen vlastní, nýbrž i cizí výrobky té živnosti, kterou provozuje, teprv nyní obecně dovoleno míti při volných živnostech v obci svého sídla i několik stálých provozoven (dílen nebo prodejen), provozovati kolikero živností najednou, dodávati kamkoliv na objednávku, objednané práce kdekoliv prováděti a hledati kdekoliv zakázky skrze agenty a cestující (podomní obchod ovšem vyňat), provozovati živnost osobně nebo skrze zástupce nebo pachtýře. Některým živnostem mohlo však uloženo

býti, aby uveřejňovaly ceny zboží nebo udržovaly jisté zásoby, zejména u zboží sloužícího nezbytným denním potřebám životním, ano úřadu vyhrazeno dokonce právo určovati přímo ceny nejnezbytnějších denních potřeb životních v drobném prodeji a taxy za výkony kominíků, veřejných povozů a posluhů, u jímých živností smí živnostník upustiti od jejich provozování teprv určitý čas po předchozím ohlášení úřadu živnostenskému (pekáři, řezníci a kominíci).

f) Také v příčině pracovního poměru stál živn. řád z roku 1859 zásadně na stanovisku zákonné rovnosti a volné vypověditelné úmluvy mezi zaměstnavatelem a jeho »pomocným personálem živnostenským« (t. j. pomocníky, obchodními sluhy, tovaryši, továrními dělníky a učedníky), která porušena byla na prospěch zaměstnanců jen minimální péčí o děti a mladistvé dělníky ve větších podnicích živnostenských (t. j. v kterých spolupůsobí obyčejně více než 20 dělníků bez rozdílu pohlaví a stáří ve společných dílnách). A i tato skrovná ustanovení málo byla respektována, protože nebylo orgánů, které by byly konaly účinnou kontrolu, naopak všechna péče o zachování živnostenského řádu svěřena byla úřadům politickým, nejrůznějšími agendami přetíženým a technicky nezpůsobilým.

g) Co však do soustavy živnostenské svobody rozhodně se nehodilo, bylo, že pojata v nový zákon živnostenský instituce nucených živnostenských společenstev, jakožto orgánů pro humanitní, vzdělávací a pod. pospolité účely živnostenské i pro styk s úřady státními.

Mezi těmi, kteří provozují v téže obci nebo v obcích sousedních touž nebo příbuznou živnost, měl se dle § 106. ř. ž. dosavadní svazek společenstevní (cech) zachovati, a není-li ho, měl co možná nově býti zřízen.

Dosavadní korporace živnostenské měly své stanovy dle předpisů nového zákona živn. změniti, a kdo v obvodě takového společenstva samostatně provozoval živnost, pro kterou bylo zřízeno, měl státi se již nastoupením živnosti též členem společenstva. Z této vázanosti společenstevní nebyly ani továrny vyloučeny. Pomocníci a učedníci členů společenstevních byli příslušníky společenstva.

Úkolem společenstev měla býti péče o spořádané poměry mezi členy a příslušníky společenstva zejména co do svazku učebního a služebního, vyřizování sporů k tomu se vztahujících, zřizování a podpora škol odborných, podporování členů a příslušníků v nemoci

a pod., podávání dobrých zdání a vůbec podpora veřejné správy ve věcech živnostenských. Vlastní výkoné moci společenstva neměla, jen disciplinární moc nad členy svými. Stanovy společenstevní nesměly však obmézovati nastoupení nebo provozování živností více, než bylo určeno zákonem živn.

IV. Formální utvrzení živn. svobody, živn. řádem z r. 1859 provedené, mělo i u nás pro průmysl zcela nepochybně v zápětí skutečné prospěchy, zejména po stránce výrobní. Podnícena byla podnikavost, vynalézavost a přičinlivost; povzbuzena touha po sebevzdělání, po využitkování přírodních látek a sil; volná soutěž nutila k zavádění technických pokroků i k ekonomičtější organizaci výroby; stopování potřeb, záliby a vkusu odběratelstva vyvolalo četné nové druhy výrobků; lacinější výrobou se i zboží namnoze zlevnilo, čímž dosaženo hojnějšího i zhusta lepšího ukojování potřeb.

S druhé strany živnostenská svoboda, přes to, že v praxi trvala, alespoň pro velký průmysl, již vlastně od století, avšak nejednotně a nedůsledně, nyní formálně byvši utvrzena a zdefinitisována, přece jen tendenci průmyslu k velkovýrobě na straně jedné a proletarisaci na druhé straně jen zesílila.

a) Umožňující nastoupení živnosti živlům, které buď vynikaly nadprůměrným nadáním nebo byly již od počátku silnější kapitálem, urychlila a zaflačování drobné výroby průmyslové a zosřtila tedy protivy společenské;

b) odstranivši všecken nucený postup výchovný, znehodnotila praktické znalosti generacemi řemeslnictva nastřádané a dopustila snížení technického výcviku učňů, kteří v přespřílišném počtu jsouce zaměstnáváni, často bez jakékoliv kontroly i bez záruky úplného vyučení byli přidržováni zhusta jen k jednotlivým dílčím pracím, celého obsahu řemesla vůbec nepoznávajíce;

c) faktické zanedbávání všeho společenstevního svazku zbavilo živnostníky vědomí stavovské pospolitosti i vzájemné opory a pomoci, řemesla stala se přístupnými živlům nejen nevyučěným, nýbrž i bezohledným a lehkovážným, které levnou a špatnou prací i nekalou reklamou a soutěží poctivé vyrabitele ničily nebo s sebou strhovaly.

d) I prospěšné účinky volné soutěže pro spotřebitelstvo počaly mizeti, jakmile vytlačěním konkurentů nebo úmluvou (kartelem)

jednotliví podnikatelé nebo skupiny jich dosáhli faktického monopolu, jehož pak využívali k vykořisťování odběratelstva.

e) V sociálním ohledu liberální řád živnostenský dopustil hluboký úpadek i tíseň dělnictva po stránce hospodářské, fyzické, rozumové i mravní, jehož příčinami bylo prodlužování denní doby pracovní, přílišné zaměstnávání žen a dětí, snižování mzdy a zkracování její srážkami (pokutami) a truckem, aniž při tom jakkoliv postaráno o pojišťování dělnictva v nemoci nebo úrazu, tím méně arci pro stáří a invaliditu.

§ 21. Odvrat od živnostenské svobody v Rakousku.

I. Hnutí řemeslnické i dělnické, obnovou ústavy v r. 1867 znovu rozmohlé, a neblahé účinky obrovské hospodářské krise z r. 1873 způsobily, že se změnou poměrů v parlamentě i v celé vnitřní politice a ve stejnou téměř dobu s odvrátem od liberálního směru v politice tržební a železniční nastaly také v oboru politiky živnostenské od let 1880 četné reformy, které znamenaly vždy hlubší zásahy v svobodu živnostenskou.

První novelou živnostenskou (někdy t. zv. řemeslnickou) z 15. března 1883 č. 39 ř. z. byl živn. řád z r. 1859 odstraněn a novými předpisy nahrazen v hlavě I.—IV. o nastoupení a provozování živnosti a v hlavě VII. o společenstvech i zavedena dvojí hlavní změna v platné dosud úpravě poměrů živnostenských:

1. Nové trojí rozdělení živností na

a) svobodné, jež smí provozovati každý na pouhou opověď, není-li ze zvláštních důvodů vyloučen,

b) řemeslnické, při kterých musí opovídatel podati t. zv. průkaz z působivosti vysvědčením o určité době učednické a pomocnické v téže živnosti nebo v analogickém podniku továrním nebo vysvědčením o úspěšné návštěvě odborných učilišť, a

c) koncesní, v zákoně vypočtené, které se smějí z veřejných ohledů samostatně provozovati teprv po zvláštním povolení (koncesi).

Určiti, které živnosti jsou řemeslnické, bylo zůstaveno až do zákonodárného zjištění vládě, jíž dány jen direktivy, že mají býti řemeslnickými ty živnosti, při kterých jde o zručnosti, vyžadující výcvik v živnosti vyučením a delším zaměstnáním, a že vyňaty jsou od zařazení mezi živnosti řemeslné živnosti tržební